

**Adalékok második világháborút követő nemzetközi rend kialakulásához:
Az Atlanti Charta eredetének dilemmája**

Mindaz, amit a kilencvenes évektől a globalizáció fogalmával nevezünk meg, gyökereiben visszanyúl a második világháború időszakára, nem utolsósorban az angol miniszterelnök, Winston Churchill és az amerikai elnök, Franklin Delano Roosevelt 1941-ben kiadott közös nyilatkozatára, az Atlanti Chartára. Az új világrendet megalapozó e dokumentum azonban csupán formálisan származik a két államférfitől, lényegében – amint azt látni fogjuk – az amerikai gazdasági lobby akaratát jeleníti meg. Mindezt annak, az angolszász világban elterjedt Locke-iánus modellnek az ismeretében, melyről Kees van der Pijl ír², s melynek lényege a privát szféra megrendelői jellegű, meghatározó befolyása a szolgáltató államra, akár természetesnek is vehetnénk. Különös színezetet ad azonban a dolognak, hogy Churchill a második világháború történetét leíró hatalmas, irodalmi Nobel-díjjal is jutalmazott munkájában az Atlanti Chartát saját szellemi gyermekeként mutatja be.

I. A Küllapcsolatok Tanácsának bizalmas memorandumai

David C. Korten, aki az Atlanti Charta jelentőségével és megszületésének körülményeivel formálisan nem foglalkozik, a második világháború kezdetének időszakát illetően számos olyan érdekes adalékkal szolgál, amelyek alapvető fontosságúak annak megítéléséhez, hogy a második világháborút követően kialakult nemzetközi rend milyen döntési mechanizmusok útján született meg. Tekintettel arra, hogy ennek az új rendnek egyik alapvető dokumentumát képezte az amerikai elnök és az angol miniszterelnök által aláírt az Atlanti Charta, a Korten által feltárt tények szükségképpen sok tanulsággal e dokumentum megszületésének a körülményeire vonatkozóan is.

Korten az egyes tőkés csoportok által 1921-ben létrehozott Council on Foreign Relations (rövidítve: CFR; Küllapcsolatok Tanácsa, vagy egyszerűen Tanács) tevékenységének csupán az 1939-es évtől szentel figyelmet. (A CFR-t, a Küllapcsolatok Tanácsát Korten több helyen csak mint Tanácsot említi, a CFR folyóiratát, a Foreign Affairs-t pedig a fordító Külügyek-ként nevezi meg.) Mint Korten írja: „A Tanács történetének az a része, mely vizsgálódásunk szempontjából különös jelentőséggel bír, 1939. szeptember 12-én kezdődött, alig két héttel a második világháború kitörése után. Walter Mallory, a Tanács ügyvezető igazgatója és Hamilton Armstrong, a *Külügyek* szerkesztője ezen a napon találkozott George Messersmith külügyi államtitkárral, aki mellesleg a Tanács tagja is volt. Egy hosszú távú tervezési programot körvonalaztak, melyet a Tanács a Külügyminisztérium közreműködésével szándékozott megvalósítani a hosszabb távú háborús problémák és a béketervek kérdéseinek megoldására. Külügyi szakértőkből álló, a háborút és a békét tanulmányozó több csoport szándékozott bizalmas szakértői javaslatokat készíteni Franklin D. Roosevelt elnök számára, aki még mint New York kormányzója a Tanács központjának közvetlen szomszédságában lakott.”³

Korten minden tartózkodása ellenére is érzékelteti, hogy ez a szomszédság a későbbi elnök, és a főleg a J. P. Morgan által finanszírozott non-profit szervezet (a CFR) között nem pusztán földrajzi kapcsolatot jelentett. Mint írja: „A Tanács és Roosevelt kapcsolata a továbbiakban is

¹ Egyetemi docens, NKE ÁKK

² Kees van der Pijl: *Transnational Classes and International Relations*. Routledge London and New York 2005. 65-79.

³ David C. Korten: *Tőkés társaságok világhuralma*. Kapu, Budapest, 1996. 163.

szoros maradt.”⁴ Korten a legnagyobb természetességgel írja: „Az adott történelmi helyzetben a Külügyminisztériumnak nem álltak rendelkezésére sem az anyagi, sem a személyi feltételek ahhoz, hogy ilyen típusú vizsgálatokat végezzen, így vezetősége elfogadta a Tanács javaslatát.”⁵

Az amerikai állam tehát nem gondoskodott arról, hogy közhatalmi eszközeivel beszedje az ahhoz szükséges adót, hogy a köz érdekében az elemzési-tervezési munkát elvégezze. Az állam nem gondoskodott tehát arról, hogy e munkában kizárólag olyan személyek vegyenek részt, akik egyedül a megrendelő állam, a közösség érdekeit tartják szem előtt, hanem elfogadta a köztudomásúan drága „ingyen ebédet.” Sőt, – amint majd látni fogjuk – az Egyesült Államok – közhatalma birtokában – maga hajtotta végre a tőkés csoportok által finanszírozott elképzeléseket. Mint Korten írja: „A háború végére e kapcsolat 682, a kormányzathoz benyújtott bizalmas memorandumot eredményezett, részben a Rockefeller Alapítvány pénzügyi támogatásával.”⁶

Ahogy Korten jellemzi a CFR-nak a második világháború következményeire vonatkozó koncepcióját: „a tervezők előre látták, hogy Németország és Japán veresége, valamint Európa háborús veszteségei az Egyesült Államokat vitathatatlanul olyan helyzetbe hozza, hogy uralhatja a háború utáni gazdaságot. Úgy gondolták, hogy a gazdaság minél nyitottabb a kereskedelemre és a külföldi befektetésekre, az Egyesült Államok annál inkább képes lesz uralni azt. Ezt a logikát követve a Külügyminisztérium és a Tanács által együttesen készített tervek jelentős hangsúlyt helyeztek egy nyitott gazdaság kialakulását elősegítő intézményi feltételrendszer kiépítésére.”⁷

Az Egyesült Államoknak azonban ezeket az elképzeléseit célszerű volt egyelőre titokban tartani, ezért a CFR Gazdasági és Pénzügyi Csoportja 1941. áprilisi memorandumában külön felhívta a kormány figyelmét a háborús propaganda helyes tematizálására. Amint a dokumentum fogalmaz: „ha a háborús célok úgy lennének kitűzve, mintha azok kizárólag csak az anglo-amerikai imperializmusra irányulnának, akkor ezek keveset nyújtanának a világ többi népeinek, s ezáltal teret engednének a nácik ígéreteinek és ellenpropagandájának. Az ilyen célok kitűzése továbbá az Egyesült Államok és a Brit Birodalom legreakciósabb elemeit erősítené. Más népek érdekeit kell hangsúlyozni, nemcsak Európa, hanem Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népeinek érdekeit is. Ennek sokkal jobb propaganda hatása lenne.”⁸

II. Az amerikai-európai érdekellentét kérdéséhez

Mielőtt azonban az 1941-es, E-B34-es memorandumban foglaltak tartalmára térnénk, érdemes egy pillantást vetnünk az Egyesült Államoknak a már hadban álló Angliával és Franciaországgal kapcsolatos 1940-es viszonyára. Emlékeztetőül: Párizs 1940. június 14-én esett el. 1940 májusának vége és júniusának eleje tehát sorsdöntő jelentőségű időszak volt Európában. Ehhez képest – amint Boris Johnson írja Churchill-monográfiájában – „az USA hadügyminisztere, Harry Woodring, az elszigetelődési politika elszánt híve volt, aki május 23-a és június 3-a között szándékosan késleltette azt a Nagy-Britanniába induló hadianyag-szállítmányt, amit korábban már többletként írtak le. Ragaszkodott ahhoz, hogy az árut annak rendje és módja szerint hirdessék meg, hátha valaki más megvenné, mielőtt eladnák a briteknek. Eközben Dunkerque partjainál brit

---

⁴ Korten i. m. 163.

⁵ Korten i. m. 163.

⁶ Korten i. m. 163. Vö. Leonard Silk – Mark Silk: *The American Establishment*. New York, Basic Books, 1980. 197-198.

⁷ Korten i. m. 163.

⁸ Korten i. m. 164. E-B32 Memorandum. 1941. április 17. Vö. Laurence H. Shoup – William Minter: *The Imperial Brain Trust*. The Council on Foreign Relations & United States Foreign Policy. New York – London Monthly Review Press. 1977. 162-163. Utóbbi mű egyébként a Rhodes-féle elképzelésekkel összefüggésben hivatkozta Carroll Quigley-t (Shoup-Minter i. m. 12. és 51.).

katonák vesztették életüket egy olyan katonai katasztrófa során, amelyhez fogható nem akadt az előző száz év során.”⁹

Természetesen a franciák sem jártak jobban az angoloknál. Mint Johnson írja: „A Szenátus Külügyi Bizottsága hajók és repülőgépek eladását akadályozta; a hadügyminisztérium nem volt hajlandó átadni bizonyos bombákat, amiket a szegény franciák egyébként már kifizettek.”¹⁰ Mindez pedig annak fényében tűnik igen tanulságosnak, hogy – amint azt a CFR memorandumok utóéletéből látni fogjuk – a CFR nem csekély befolyást gyakorolt az amerikai politikára, amelynek tevékenysége, jelen esetben tétlensége, így aligha tekinthető teljesen autonóm döntésen alapulónak. Amint Johnson az Egyesült Államoknak Angliával kapcsolatos 1940-es eljárását tovább ismerteti: „egy David Walsh nevű szenátornak sikerült megfűrnia egy olyan tervet, amely szerint Nagy-Britannia húsz torpedórombolót vásárolt volna: úgy gondolná az ember, hogy az ilyesmi igencsak kapóra jöhet, amikor arra kell készülni, hogy az országot a tenger felől készülnek megszállni a náciak.”¹¹ Ezeknek az előzményeknek a fényében különösen érthető, hogy a CFR 1941. júliusi 24-i E-B34-es memoranduma lényegében már egy későbbi amerikai hegemoniával számol.

Különös továbbá, hogy míg az angolok Sztálin Churchillhez intézett, 1941. szeptember 3-i levele¹² után már nem adásvételnek, hanem segítségnek tekintik a Szovjetunió repülőgépekkel és nyersanyagokkal való ellátását,¹³ addig az Egyesült Államok az angliai szállításoknak olyan árat szab, aminek utolsó részleteit (83,3 és 42,5 millió dollárt) a britek csupán 2006-ban képesek kiegyenlíteni.¹⁴ Johnson miután mentetegetni próbálja az amerikaiak vonakodását az angoloknak nyújtandó segítség ügyében (a leszállított fegyverek a németek kezébe jutva Amerika ellen fordíthatók lettek volna¹⁵, továbbá a háború nem fenyegetett életbe vágó amerikai érdekeket¹⁶, stb.), felteszi Amerikával kapcsolatban az igencsak kézenfekvő kérdést: „arra vágytak, hogy végignézhessék, amint az Óhaza elsüllyed?”¹⁷ Válasza pedig: „Nos, az igazság az, hogy valószínűleg így gondolhatták... legalább egy kicsit.”¹⁸

III. A „Nagy Térség” eszméje, mint a globális gazdaság eszmei előzménye

A CFR 1941. júliusi, E-B34-es memoranduma az ún. „Nagy Térség” elképzelését vázolja fel, amin belül az Egyesült Államok gazdasági és katonai hegemoniája érvényesül, biztosítandó a szükséges nyersanyagokat ipara számára.¹⁹ Ugyanitt már felsejlenek a későbbi IMF (Valutaalap) és az IBRD (Világbank) funkcióinak körvonalai is. A valuták stabilitásának biztosítása és az elmaradott régiók ún. hitelből történő fejlesztése tehát kitüntetetten szerepel az elképzelések között, amelyek a világbékében és jólétben való egyesülését sugallják.

Korten igen szemléletesen mutat rá két nagy ellentmondásra, amelyet a terv készítői figyelmen kívül hagytak. Ha ugyanis Amerikának a prosperitás fenntartásához és a bővüléshez arra van szüksége, hogy korlátlanul hozzáférjen a világ nyersanyagkészleteihez és piacaihoz, akkor a világ többi részének ugyanerre már bajosan lesz módja. Másrészt: „Nyilvánvalóan arra az

⁹ Boris Johnson: A Churchill tényező. Hogy csinál egy ember történelmet? Akadémiai Kiadó, 2015. 256.

¹⁰ Johnson i. m. ugyanott

¹¹ Johnson ugyanott

¹² E levélben Sztálin nem kis malíciával köszönetet mond azért az angol ígéretért, hogy további kétszáz vadászgépet adnak el a Szovjetunióknak. Winston Churchill: A második világháború. I. kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. 564.

¹³ Churchill i. m. 567. Churchill szövegéből úgy tűnik továbbá, hogy sikeresen bízta az Egyesült Államokat a Szovjetunió nyersanyagokkal való megsegítésére. Churchill i. m. 562-573.

¹⁴ Johnson i. m. 278.

¹⁵ Johnson i. m. 271.

¹⁶ Johnson i. m. 273.

¹⁷ Johnson i. m. 279.

¹⁸ Johnson i. m. 279.

¹⁹ Korten i. m. 164.

ellentmondásra sem fordítottak gondot, hogy az alacsony jövedelmű országok ipari exportjának támogatása nemzetközi fejlesztési hitelekkel azt jelenti, hogy ezek az országok a hitelt csak akkor tudják visszafizetni, ha exporttöbbletet érnek el azon országokkal szemben, akik kezdetben a hiteleket folyósították.²⁰

A CFR-nak a már hivatkozott, 1941. áprilisi, ún. E-B32-es memorandumában lefektetett propagandaelvek gyakorlati követése nem sokat váratott magára. Ehhez azonban sor kellett, hogy kerüljön Franklin Delano Roosevelt és Winston Churchill újfundlandi, placentia bay-i személyes találkozására is, ami kellő súlyt kölcsönzött a nyilatkozatnak. A háború sújtotta Nagy Britannia miniszterelnöke annak érdekében, hogy Amerika hadba lépését előmozdítsa, 1941. augusztusában az Egyesült Államokba utazott, és jó másfél év levelezés után, 1941. augusztus 9-én délelőtt személyesen is találkozott az elnökkel.²¹

IV. A Churchill-Roosevelt találkozó

Roosevelt vélhetően nem késlekedett, hogy a CFR Gazdasági és Pénzügyi Csoportjának memorandumában foglaltakkal előhozakodjon. Az sem kizárt, hogy magát a dokumentumot, vagy annak másolatát is átadta Churchillnek, hiszen a memorandumnak „a Brit Birodalom legreakciósabb elemei”-re vonatkozó utalását Churchill – A második világháború című munkájának tanúsága szerint – minden bizonnyal magára vonatkoztatta. Amint Churchill az eseményeket felidézi: „Roosevelt elnök már az egyik legelső találkozómon azt mondta, hogy jó volna, ha közös nyilatkozatot fogalmaznánk meg, s kifejthetnénk benne azokat az általános elveket, amelyekhez közös politikánknak igazodnia kell majd. Rendkívül hasznosnak találtam ezt a javaslatot, ezért másnap, augusztus 10-én átnyújtottam neki a nyilatkozat első, vázlatos tervezetét.”²²

Igen valószínű, hogy Roosevelttel 1941. augusztus 9-ének délelőttjén megismertette Churchill-lel a CFR 1941. júliusi 24-i E-B34-es memorandumát is, ami a kialakítandó „Nagy Téréség”-re vonatkozott. Ennek feltételezése nélkül ugyanis – ha csak nem tulajdonítunk természetfeletti képességeket az egykori brit miniszterelnöknek – felettébb valószínűtlen, hogy Churchill egy olyan fogalmazványt készített, ami tartalmában szinte azonos az E-B34-es memorandummal. Az is igen különös, ahogyan Churchill – noha senki nem vonta kétségbe – azt igyekszik bizonygatni, hogy a fogalmazvány személyesen tőle származik. Ám pontosan eközben szólja el magát, visszautalva a CFR dokumentumban is szereplő „reakciós” jelzőre, ami már azért is bánthatta, mert korábban tanúbizonyságot tett szociális érzékenységéről, és a társadalmi változások szükségességének megértéséről.²³ Mint írja: „*minthogy, rólam sokan azt terjesztették, hogy reakciós, régimódi nézeteket vallok, s ez állítólag bántotta az Elnököt, örömmel jegyzem itt fel, hogy a később „Atlanti Charta” néven ismert okmány lényegét és szellemét tartalmazó első fogalmazvány brit tervezet volt, és magam fogalmaztam.*”²⁴

Nincs okunk azt feltételezni, hogy Churchill valótlant állított visszaemlékezésében, az azonban több mint valószínű, hogy az igazságnak nem a teljességét vetette papírra. Az első fogalmazvány – amelyen viszonylag kevés változtatás történt²⁵ – valóban származhatott Churchilltől. Olyan fogalmazvány, ami tartalmazta a későbbi „Atlanti Charta” lényegét és

²⁰ Korten i. m. 165.

²¹ Churchill i. m. 558.

²² Churchill i. m. I. 559.

²³ Boris Johnson Churchill monográfiájában egy egész fejezetet szentel a haladó gondolkodású Churchill bemutatásának (a fejezet címe „Kora leghaladóbb politikusa”). Johnson beszámol a munkanélküli-biztosítás érdekében tett churchilli lépésekről, az igazságtalan földbirtokrendszer felpanaszolásán át, az örökletes felsőházi tagság kifogásolásáig. Boris Johnson: A Churchill tényező. Hogy csinál egy ember történelmet? Akadémiai Kiadó, 2015. 169-171.

²⁴ Churchill i. m. I. 559.

²⁵ A brit kabinet kérésére bekerült a szövegbe a szociális biztonságra vonatkozó kitétel, valamint fogalmazásbeli módosítások történtek. Churchill i. m. I. 559.

szellemét. Ám hogy honnan ered az a lényeg, amelyet *tartalmaz* mind az Atlanti Charta, mind pedig az első fogalmazvány, erről végül is nincs szó Churchillnél. Az Atlanti Charta és a CFR 1941 április 17-i és július 24-i memorandumainak tartalmi egyezései azonban nem hagynak kétséget afelől, hogy Churchillnek, aki maga is írói babérokra tört, 1941. augusztus 9-én sem több sem pedig kevesebb feladat nem jutott, mint az, hogy közös nyilatkozási formába öntse a memorandumokban lefektetett amerikai célokat.

Az 1941. augusztus 12-i elnöki és miniszterelnöki közös nyilatkozat (az ún. Atlanti Charta) – összhangban az 1941. áprilisi E-B32-es memorandum azon propaganda elvével, hogy kerüendő a látszata az „anglo-amerikai imperializmus” megteremtésére irányuló törekvésnek – mindjárt első pontjában leszögezi, hogy az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság „országait sem területileg, sem más módon nem kívánják gyarapítani.”²⁶ A többi nép felé küldött üzenet így folytatódik: „*másodszor*, nem kívánnak olyan területi változásokat, amelyek nincsenek összhangban az érintett népek szabadon kinyilvánított óhajával.”²⁷

A harmadik pont is követi a CFR Gazdasági és Pénzügyi Csoportjának áprilisi, E-B32-es memorandumában foglaltakat. Azt nevezetesen, hogy „Más népek érdekeit kell hangsúlyozni, nemcsak Európa, hanem Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népeinek érdekeit is.”²⁸ Churchill megfogalmazásában a nyilatkozatot kiadó hatalmak: „*harmadszor*, tiszteletben tartják minden népnek azt a jogát, hogy megválaszthassa, milyen kormányzati formában kíván élni; továbbá azt kívánják, hogy helyreállítsanak mindazon népek szuverén jogai és önkormányzata, amelyeket erőszakkal fosztottak meg ezektől.”²⁹

Az Atlanti Charta ezt követően már a CFR 1941. július 24-i E-B34-es memorandumának logikáját és tematikáját követi, nevezetesen áttér a gazdasági kérdésekre. Az aláíró hatalmak „*negyedszer*, fennálló kötelezettségeiket tiszteletben tartva iparkodnak előmozdítani, hogy a nagy és kis államok, a győztesek és a legyőzöttek, egyenlő feltételekkel vehessenek részt a világkereskedelemben és juthassanak hozzá a világ nyersanyagaihoz, amelyekre gazdasági virágzásukhoz szükségük van.”³⁰

Ez az utóbbi, negyedik pont bizonyos aggodalmakat válthatott ki a brit kabinetből, mert – amint arra Churchill utal³¹ – Roosevelt a britek javaslatára fogadta el a szociális biztonságra vonatkozó bekezdés beiktatását a következő szöveggel: „*ötödször*, azt óhajtják, hogy gazdasági téren megvalósuljon valamennyi nemzet legteljesebb együttműködése abból a célból, hogy mindannyiuk számára megteremthessék a jobb munkakörülményeket, a gazdasági haladást, a szociális biztonságot.”³² Ez az a pont, ami a világ békés és boldog egyesülését sejteti a jólétben, s amely kép ellentmondásaira – különösen a piacokhoz és a nyersanyagokhoz való szabad amerikai hozzáférés tükrében – Korten oly szemléletesen rámutatott.

A hatodik pont a náci zsarnokság felszámolására és annak szavatolására tesz ígéretet, „hogy az emberek a világ minden részén félelem nélkül éljenek és ne szenvedjenek szükségét.”³³ Ez a pont azonban már megint a CFR áprilisi, E-B32-es memorandumának propaganda irányvonalát követi, hogy azután abból kiindulva a következő, hetedik pontban ismét a gazdasági célokat előtérbe helyező E-B34-es memorandum egy lényeges elemét fogalmazza újra: „*hetedszer*, ez a béke

---

²⁶ Churchill i. m. 560.

²⁷ Uo.

²⁸ Korten i. m. 164. E-B32 Memorandum. 1941. április 17. Vö. Laurence H. Shoup – William Minter: *The Imperial Brain Trust. The Council on Foreign Relations & United States Foreign Policy.* New York – London Monthly Review Press. 1977. 162-163. Utóbbi mű egyébként a Rhodes-féle elképzelésekkel összefüggésben hivatkozta Caroll Quigley-t (Shoup-Minter i. m. 12. és 51.).

²⁹ Churchill i. m. I. 560.

³⁰ Churchill i. m. I. 560.

³¹ Churchill i. m. I. 559.

³² Churchill i. m. I. 560.

³³ Churchill i. m. 560.

minden ember számára lehetővé kell, hogy tegye az akadálytalan hajózást a tengereken és az óceánokon.”³⁴

A nyolcadik pontban végül megjelenik mindennek a hadászati garanciája is, nevezetesen az angol-amerikai globális katonai rendfenntartó szerep víziója, és burkoltan – az „átfogóbb és állandóbb általános biztonsági rendszer”-re való hivatkozással – a későbbi NATO létrejöttére történő utalás: „*nyolcadszor*, úgy vélik, hogy a világ nemzeteinek mind gyakorlati, mind eszmei megfontolásból le kell mondaniuk az erő alkalmazásáról. Minthogy a jövőben nem tartható fenn a béke, ha a határaikon kívül agresszióval vagy annak lehetőségével fenyegetőző országok folytatják a szárazföldi, tengeri és légi fegyverkezést, úgy vélik, hogy addig is, amíg átfogóbb és állandóbb általános biztonsági rendszer nem jön létre, ezeket az országokat feltétlenül le kell fegyverezni. Hasonlóképpen segítenek és bátorítanak minden olyan gyakorlati intézkedést, amely könnyíteni hivatott a békeszerető népekre nehezedő súlyos fegyverkezési terheken.”³⁵

Hogy a nyolcadik pontot Churchill maga is úgy értelmezte, mint az angol-amerikai, vagy most már inkább amerikai-angol katonai rendfenntartó szerep deklarálását, efelől nem hagy kétséget az egykori brit miniszterelnök. Mint maga megjegyzi: „végül nem kevésbé szembeszökő az utolsó pont sem, amely félreérthetetlenül és határozottan figyelmeztetett rá, hogy a háború után az Egyesült Államok velünk együtt rendfenntartó szerepet játszik majd a világban, amíg létre nem jön egy jobb rend.”³⁶

V. Záró gondolatok

Éppen fél évszázaddal azután, hogy Cecil Rhodes Round Table-je 1891-eben létrejön³⁷ azzal a céllal, hogy a brit globális hegemoniát amerikai segítséggel előmozdítsa, ennek a közös hegemoniának – mint programnak – 1941-ben megszületik immár a nyilvános dokumentuma is, az Atlanti Charta. Az a dokumentum, ami logikájában hűen követi a J. P. Morgan és a Rockefeller Alapítvány által finanszírozott Council on Foreign Relations amerikai kormányhoz intézett bizalmas memorandumaiban foglaltakat. Annak a Council on Foreign Relations-nek az elgondolásait, ami – mint a Royal Institute of International Affairs testvérszervezete – maga is közvetett kapcsolatban áll a Rhodes körével.

Megjegyzendő, hogy a CFR E-B32-es memorandumának az anglo-amerikai *imperializmust* és a *reakciót* emlegető szóhasználata, és ennek a szovjet típusú kommunista propagandával rokon stílusa bizonyos kételyeket ébreszthet afelől, hogy a Korten által hivatkozott dokumentum valóban létezik. A kutatás során felmerült annak lehetősége, hogy a szöveg, ami egy 1977-es amerikai kiadványban³⁸ is megjelent, esetleg egy viszonylag késői hamisítvány, amelynek forrását a hidegháború időszakának szovjet propagandagépezete körül érdemes kutatni. Churchill világháborús kötete azonban eloszlatja a kételyeket. Churchill ugyanis maga tér ki a reakciósság vádjára, az általa is közölt Atlanti Charta pedig megdöbbentő pontossággal követi a két memorandum logikáját kezdve a propagandisztikus lózungoktól egészen a gazdasági célok meghatározásáig.

A CFR memorandumok és az Atlanti Charta összefüggésének ellenőrzése során meg kellett állapítani továbbá, hogy Gerald van Bilzen ugyancsak kapcsolatba hozta egymással a CRF 1941. áprilisi, propagandakérdéseket érintő memorandumát az Atlanti Chartával.³⁹ Bilzen, aki Laurence H. Shoup és William Minter kötetéből veszi át a memorandum szövegét, nem adja meg e

³⁴ Churchill i. m. 560.

³⁵ Churchill i. m. 560.

³⁶ Churchill i. m. 561.

³⁷ Carol Quigley: *The Anglo-American Establishment. From Rhodes to Cliveden.* Books In Focus, New York, 1981. 3.

³⁸ Laurence H. Shoup – William Minter: *The Imperial Brain Trust. The Council on Foreign Relations & United States Foreign Policy.* New York – London Monthly Review Press. 1977. 162-163.

³⁹ Gerald van Bilzen: *The Development of Aid.* Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne UK 2015. 96.

dokumentum számát – szemben az azt ugyancsak hivatkozó Kortennel. Bilzen annyit ír csak, hogy a CFR Gazdasági és Pénzügyi Csoportja (Economic and Financial Study Group of the Council on Foreign Relations) már 1941-ben figyelmeztetett a háborús célok helyes artikulálására.⁴⁰ Bilzen az 1941. áprilisi memorandum eredményének látja az Atlanti Chartát, és annak azon céljait, amelyekkel – mint írja – „mindenki egyet tudott érteni.”⁴¹ E vonatkozásban nem említi tehát az 1941. júliusi memorandumot, aminek a logikáját szintén követi a Churchill-féle fogalmazvány.

A további vizsgálódás során világossá vált az is, hogy Shoup és Minter egy 1980-as tanulmányukban ugyancsak felvetették a CFR dokumentum és az Atlanti Charta kapcsolatát,⁴² ám ők sem említik e vonatkozásban az 1941. júliusi E-B34-es memorandumot, amelyet más helyen azonban ismertetnek.⁴³ Különösen érdekes, hogy Kortén nem tesz említést a hatásaiban nagyjelentőségű Atlanti Charta és az általa hivatkozott CRF memorandumok több mint valószínű kapcsolatáról, noha munkájában hivatkozza Shoup-ot és Mintert, akiknek írásaiban ez az összefüggés már felvetődött.

*Az Atlanti Charta megszületésének sajátos körülményei a transzparencia és a demokrácia elvei alapján nem kevés kétséget ébresztenek. A gazdasági és a politikai hatalom ilyen direkt összefonódása még azzal a felfogással sem magyarázható, amelyet Kees van der Pijl Lockeanizmusnak nevez.*⁴⁴ A gazdaság elsődlegessége és autonómiája ugyanis jelentheti azt, hogy az állam tartózkodjon a gazdaság ügyeibe való illetéktelen, különösen a kontra-produktív beavatkozásoktól, azonban azt nem, hogy a gazdaság szereplőinek nem kell tiszteletben tartaniuk a közhatalom autonómiáját.

---

⁴⁰ A szöveget a következőképpen idézi: „if war aims are stated, which seem to be concerned only with Anglo-American imperialism, they will offer to people in the rest of the world and will be vulnerable to Nazi counter-promises. Such aims would strengthen the most reactionary elements in the United States and the British Empire. The interests of other peoples should be stressed, not only those of Europe, but also of Asia, Africa and Latin-America. This would have a better propaganda effect.”

⁴¹ Bilzen i. m. uo.

⁴² Laurence H. Shoup – William Minter: *Shaping a New World Order: The Council on Foreign Relations's Blueprint for World Hegemony, 1939-1945*. In Holly Sklar (ed): *Trilateralism: The Trilateral Commission and Elite Planning for World Management*. Boston, South End Press 1980. 135-156. 146.

⁴³ Laurence H. Shoup – William Minter 1980. 141., illetve Laurence H. Shoup – William Minter: *The Imperial Brain Trust. The Council on Foreign Relations & United States Foreign Policy*. New York – London Monthly Review Press. 1977. 136-137.

⁴⁴ Kees van der Pijl: *Transnational Classes and International Relations*. Routledge London and New York 2005. 65-79.